

Hatırat (Kökler, Kaynaklar ve Metodik Yaklaşımlar)

Editör
Musa GÜMÜŞ

TÜRK TARİH KURUMU

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E HATIRAT
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU
BİLDİRİLER KİTABI**

I. CİLT

**Hatırat
(Kökler, Kaynaklar ve Metodik Yaklaşımlar)**

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
VIII Dizi-Sayı: 33^a

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E HATIRAT
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU
BİLDİRİLER KİTABI
I. CİLT

Hatırat
(Kökler, Kaynaklar ve Metodik Yaklaşımlar)

Editör
Musa GÜMÜŞ

ANKARA, 2022

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hatırat Uluslararası Sempozyumu (2018 : Aydın, Türkiye)

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hatırat Uluslararası Sempozyumu bildiriler

kitabı. I. cilt, Hatırat : kökler, kaynaklar ve metodik yaklaşımlar / editör Musa Gümüş.

Türk Tarih Kurumu yayınları; VIII. Dizi-Sayı: 33a

İndeks var.

ISBN 978-975-17-5071-6 (tk.) ISBN 978-975-17-5072-3 (1. c.)

1. Hatırat yazıcılığı _ Türkiye _ Tarih _ Kongreler. 2. Türk edebiyatı _

Tarih _ Hatırat. I. E.a. II. E.a. Hatırat : kökler, kaynaklar ve metodik

yaklaşımlar.

956.1

810.9561

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulunun 04.11.2019 tarihli ve 785/11 sayılı kararı gereği ile 19.02.2020 tarihli ve 793/14 sayılı Yayın Süreçlerine İlişkin İlke Kararı'nın 7. maddesi gereği 500 adet basılmıştır.

ISBN: 978-975-17-5071-6 (Tk)

978-975-17-5072-3 (1.c)

İnceleyiciler: Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN

Prof. Dr. Dilşen İNCE ERDOĞAN

Grafik ve Dizgi: Aydın TUTCALI

Kapak Tasarım: Kamil MERSİN

Bu eserin bilimsel altyapısı, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi FEF 17036 No'lu Altyapı Projesi ile desteklenmiştir.

Bu kitapta yayınlanan yazılar hakem görüşleri doğrultusunda yeniden düzenlenmiş olup yazıların muhtevasına müdahale edilmemiştir. Yazıların, dil, bilimsel ve etik sorumluluğu yazarlarına aittir.

Baskı:

Azım Matbaacılık

Büyük San. 1. Cad., Alibey İşhanı, No.: 99/33, 06030 İskitler/ ANKARA

Tel: (0312) 342 03 71 www.azimmatbaacilik.com

Editör Hakkında

Musa Gümüş 1979 yılında Ordu/Akkuş'ta doğdu. İlk ve Ortaokul ve Liseyi Ankara'da bitirdi. 2000 yılında Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü kazanarak 4 yıl tarih tahsil etti. 2004 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı'nı kazanarak üç yıl yüksek Lisans seviyesinde tarih tahsili gördü. 2007 yılında da Yüksek Lisansı'nı "*1848 İhtilâleri Sonrasında Osmanlı Devleti'ne Sığınan Leh ve Macar Mültecileri'nin Osmanlı Modernleşmesine Etkileri*" teziyle tamamlayıp tarih uzmanı unvanını aldı. Aynı yıl Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Programı'na girdi. Doktora eğitimi sırasında, 2009 yılında Muş Alparslan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümüne Araştırma Görevlisi olarak atandı. Doktora öğretimini "*Sultan II. Abdülhamid'in Mısır Politikası*" adlı teziyle 2013 yılında tamamladı. 2014 yılı şubat ayında Muş Alparslan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümüne Yrd. Doç. Dr. olarak atandı. 2016 yılında da aynı unvanla Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümüne atandı. 2020 yılında Doçent olan Gümüş, aynı üniversitede Doç. Dr. unvanıyla çalışmalarını sürdürmektedir.

Musa Gümüş, çalışmalarını Osmanlı son dönemini de için alan Yakınçağ Tarihi alanında yoğunlaştırmıştır. Özellikle Yakınçağ Osmanlı tarihi, Türk Modernleşmesi, Mülteciler Meselesi, Türk Düşünce tarihi ve Osmanlı kurumları ve Osmanlı dış politika ve diplomasi tarihi konularında çalışmaları vardır. Bu alanlara dair kitap, kitap bölümü, makale ve bildiri gibi çalışmaları vardır. Musa Gümüş evli ve üç çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

EDİTÖR HAKKINDA.....	v
ÖN SÖZ.....	xi

KÖKLER

Hatırat: Kökler, Kaynaklar ve Metodik Yaklaşımlar.....	1
<i>Musa Gümüş</i>	
Hatırat Yazıcılığının Öncüleri: Ksenophon ve Caesar	19
<i>Hüseyin Üreten</i>	
Bilge Tunyukuk'un Yazıtında Stratejik Bilgi ve Hareket Yöntemi	35
<i>Nadim Macit</i>	
Yaşayanların Hatıralarında XI. Yüzyılda Türklerin Anadolu'ya Gelişi ve Sonrası	53
<i>Hüseyin Kayhan</i>	
Ortaçağ'da Hatıra Türünde Kaleme Alınmış Eserlere Dair-Bir Analiz Denemesi-	71
<i>Ahmet Nurullah Özdal</i>	
Kutadgu Bilig'de Hâtırat Unsurları.....	85
<i>Ceyda Adıyaman</i>	
Bir Hatırat Türü Olarak Mu'cemler: Ed-Dekdekcî ve Meşyaha Adlı Eseri	103
<i>M. Fatih Yalçın</i>	
Hatıratın Peşine Düşmek: Alî Şîr Nevâyî -Mecâlisü'n-Nefâyis, Sehî Beg-Heşt-Behiş, Latifi-Tezkiretü's-Şu'arâ ve Âşık Çelebî-Meşâirü's-Şuarâ Tezkirelerinde Hatırat Unsurları	117
<i>Yusuf Can Tıraş</i>	

**Sipariş Hatıralar: Gazavâtnâmelerin Hatırat Türü İçerisindeki
Yerinin Belirlenmesi..... 131**

Murat Hanılçe-Metin Aydar

**Minyatürlerle Bâbür'ün Hâtırâtı: Walters Sanat Müzesi'nde
Minyatürlü Bir Bâbürnâme Nüshası 153**

Hatice Özdil

KAYNAKLAR

**Babürname'nin Bakü Elyazması Nüshasının Tasviri ve
Eserde Ali Şir Nevai İzleri..... 171**

Almaz Ulvi (Binnatova)

Türkiye Kütüphânerinde Bulunan Elyazması ve Matbû Hatırât.. 183

Recep Dikici

Hatırat Üzerine Uzmanlık Kaynakçası Denemesi 205

Musa Gümüş

**Atatürk Dönemi Osmanlıca Magazin Dergilerinde
Hatırat Örnekleri..... 283**

Mehtap Kaya

**İsmail Fâzıl [Cebesoy] Paşa'nın Hatıraları ve Tarihî Kaynak
Olarak Kullanımı Üzerine Düşünceler 301**

Tülay Ercořkun

**Osmanlı Son Dönemi Irak ve Arabistan Tarihi İçin Önemli Bir
Kaynak: Süleyman Feyzi Efendi'nin Hatıratı..... 319**

Burcu Kurt

**Osmanlı Dönemi Yazılmış Yemen Hatıraları ve Bunların
Tarihsel Önemi 333**

Yahya Yeřilyurt-Çağlar Ünal

Tarih Kaynağı Olarak Ağaoğlu Ailesinin Hatıratı..... 345

Fahri Sakal

METODİK YAKLAŞIMLAR

- Tarih Yazımında Hatıratın Önemi 365**
Ahmet Şimşek
- Hatıra Metinlerini Okumaya ve Değerlendirmeye Dair
Yöntemsel Bir Yaklaşım 375**
Hakan Şallı
- Sözlü Hatıraların Gerçeklik Değeri ve Tarih Araştırmalarında
Kullanılabilirliği: Çanakkale-Galiçya-İstiklal Harbi Gazisi Gaffar
(Doğan) Efendi'nin Hatıraları Örneği 397**
Mustafa Turan
- Bir Hatırat Türü Olarak Atatürk'ün Not Defterlerinin
Yakın Dönem Tarihi Kaynağı Olarak Değerlendirilmesi..... 417**
Zekeriya Türkmen
- Tarih Yazımında Karşılaştırmalı Hâtırat Analizleri: 12 Mart
Muhtırası Örneği 441**
Tekin Önal
- Hatıraların Siyasî-Hukukî Hayatta Kullanılmaları: Yassıda
Yargılamalarında Delil Teşkil Eden Günlükler Örneği..... 459**
Nasrullah Uzman
- DİZİN 477**

**Sözlü Hatıraların Gerçeklik Değeri ve Tarih
Araştırmalarında Kullanılabilirliği:
Çanakkale-Galiçya-İstiklal Harbi Gazisi Gaffar
(Doğan) Efendi'nin Hatıraları Örneği**

Mustafa Turan*

Giriş

Tarihe ait bilgilerin bulunduğu her türlü malzeme kaynaktır. İnsanın yazdığı, söylediği ve vücuda getirdiği hemen her şey kendisi, çevresi ve dönemi hakkında bilgi verebilir. Bununla birlikte her bilgi veren malzemenin tarihi kaynak olduğu söylenemez. Esas olan söz konusu bilgilerin gerçeği ifade edip etmediğidir. Tarihi kaynaklar genel olarak yazılı ve sözlü kaynaklar olarak iki kısımda mütalaa edilirler. Yazılı kaynaklar daha somut ve ispatı mümkün olabilen bilgileri muhtevi oldukları için daha muteber kabul edilirler. Esas olan kaynağın her şeyden önce ana kaynak hüviyetinde olup olmadığıdır. Bir kaynağın ana kaynak sayılabilmesi ise her şeyden önce ele aldığımız tarihi bir olayın vuku bulunduğu tarihte/dönemde ortaya çıkmasına bağlıdır. Daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan bir eser ele aldığımız olaya dair daha doğru bilgileri veriyor olsa bile ana kaynak durumunda değildir. Ana kaynaklarda yer alan bilgiler de dâhil olmak üzere bir bilginin doğru olup olmadığı, başka bir ifade ile elimizdeki bir malzemenin/kaynağın doğru bilgileri ihtiva edip etmediği ise ayrı bir husustur. Bir kaynakta yer alan bilginin doğruluğunu veya yanlış olduğunu tespit etmek ise tarihinin, daha doğrusu tarih metodolojisinin görevidir.

* Prof. Dr. Hacı Bayram Veli Üniversitesi, mturan@gazi.edu.tr.

Genellikle yazılı kaynaklar içinde gösterilen hatıraların yanı sıra yazıya dökülmeyen (sözlü) hatıraların da tarihin kaynakları içinde telakki edilmeleri gereklidir. Çünkü söyleyeninin kimi zaman bilindiği, bazen de kim tarafından söylendiği bilinmeyen (anonim) bilgiler de tarihe kaynaklık teşkil ederler. Sözlü bilgilerden bazıları yazıya da geçirilmiş olabilirler. Sözlü rivayetler, hikâyeler, masallar, şiirler, ağıtlar, atasözleri, fıkralar, destanlar vs. sözlü kaynaklar içinde yer alırlar.

Tarih araştırmalarında yazıya geçirilmemiş ancak tarihi bilgileri ihtiva eden sözlü kaynakların gerçekliği ne derece taşıyıp taşımadığını tespit etmek çok da kolay gözükmemektedir. Başka bir ifade ile sosyal bilimlerin hemen her dalında geniş olarak kullanıldığını bildiğimiz sözlü tarihi kaynakların tarih ilminde kullanılması ise bir hayli sıkıntılıdır. Sözlü bilginin/tarihin, tarih dışındaki (edebiyat, sosyoloji, psikoloji, sosyal antropoloji, folklor gibi) sosyal bilimlerde kullanıldığı gibi tarih alanında da kullanılması yönünde önemli gelişmeler ve görüşler vardır. Burada belirtmemiz gerekir ki, sözlü veriler ile yazılı/belgesel kayıtların birbirini doğruladığı veya nakzettiği noktada ciddi bir eleştiri süreci başlar. Esasen söz konusu eleştiri (iç tenkit) sadece sözlü bilgiler için değil yazılı bilgiler için, hatta ana kaynak durumundaki eserler için de yapılmalıdır.

Doğruluğu tespit edilemeyen sözlü kaynaklarda yer alan ifadelerin/ bilgilerin, bazı kırılmalara uğramış olsalar dahi gerek edebi eserlere ilham verdikleri, gerekse sosyal ve tarihi bilincin oluşmasında son derece önemli oldukları da belirtilmelidir. Ayrıca doğrudan ana kaynak olarak belgelere istinaden yazılmış roman, hikâye türü eserlerde yer alan bilgilerin de gerek yazarın kendinden bir takım yorumlar katması veya ek bilgiler vermesi gerekse olayları kurgulaması ve üslubu sebebiyle ciddi değişikliklere uğramış olacağından bu tür eserlerdeki bilgilerin de ciddi bir iç-tenkide tabi tutulmaları gerektiği söylenmelidir. İlhan Selçuk tarafından kaleme alınan *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı* isimli eser bu tür eserlere güzel bir örnektir. Bu romanda, *Yüzbaşı Selahattin'in* devletin çöküşünü durdurmak isteyen idealist bir neslin fedakârlıkları ve kahramanlıklarını anlatılmaktadır. 1894 doğumlu olan Selahattin, Edirne Askeri İdadisi'nden sonra İstanbul'da Harbiye'den mezun olmuş, Trablusgarp ve Balkan Harbilerine katılmıştır. İttihatçı olan Selahattin'in de Turan'ı gerçekleştirmek hayali vardır. I. Dünya Harbi'nde Beşinci Kuvve-i Seferiye Karargâhı'na tayin edilmiş, İran ve Kafkas muharebelerinde bulunmuş, Bakü'nün istirdadında yer almıştır. Anlaşılabacağı gibi *Yüzbaşı Selahattin'e* ait belgelerden hareketle kaleme alınan romanda doğru bilgilerin aktarılmasından ziyade idealist

bir Türk askerinin duyguları, düşünceleri ve idealleri merkezinde Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve buna karşı direniş ruhu anlatılmak istenmiş ve roman bu bakış açısı ile kurgulanmıştır. Bu itibarla eser her ne kadar ana kaynak durumundaki belgelere dayalı ise de verilen bilgilerin doğru olup olmadıkları şüphelidir ve teyit edilmeden kullanılması yanlış olur.

Biz burada sözlü hatıralara bir örnek olarak Çanakkale savaşlarında bulunmuş, daha sonra Galiçya cephesine gönderilmiş, orada iki yıl esaret hayatından sonra kaçarak Anadolu'ya gelmiş ve Milli Mücadele'ye katılmış olan Gaffar (Doğan)'ın sözlü hatıralarından hareketle mevcut bilgilerin doğruluğu ve kullanılabilirlikleri üzerinde metodik bir örnekleme yapmaya çalışacağız. Önce Gaffar Efendi'nin kısaca hayatı hakkında bilgi verdikten sonra Onun hayatta iken sarf etmiş olduğu ifadeleri, tasnif edilerek gerçeklikleri üzerinde durulacaktır.

Gaffar Doğan'ın Hayat Hikâyesi

Gaffar Doğan, 1891 yılında Mut'un o zamanki ismi Malya olan Geçimli köyünde doğmuştur. Zayıf ve çelimsiz bir delikanlı iken 23 yaşında, I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla genel seferberlikte silahaltına alınmıştır. Gaffar Doğan'ın çocukluk ve gençlik yıllarına dair bir bilgimiz yoktur. Başka bir ifade ile Gaffar Doğan'ın hatıraları Çanakkale savaşları ile başlamaktadır.

Çanakkale savaşları bittikten sonra Galiçya cephesine gönderilen Gaffar, bu cephede esir düşmüş ve iki yıla yakın esaret hayatından sonra bir arkadaşıyla birlikte esir kampından kaçarak köyüne gelmiştir.

Gazi Gaffar, Mondros Mütarekesi'nden sonra tekrar cepheye gönderilmiş ve İstiklal Harbi'nin sonunda köyüne dönmüş, yedi yıllık savaş ve nişanlılık devresinden sonra evlenmiş, bu evliliğinden İbrahim isminde bir oğlu, Elif ve Ayşe isimlerinde iki kızı olmuştur. Eşi Teslime'nin 1931 yılında vefatından sonra Atike isimli başka bir hanımla evlilik yapmış, Ondanda Osman (Köyde ismi Duran) isminde bir oğlu olmuştur. Bu evlilik çok uzun sürmemiş ve ayrılmışlardır. Daha sonra tekrar evlenmemiş, oğulları ve kızları ile birlikte Mut/Geçimli, Mut/Kadıköy ve Karaman'da hayatını sürdürmüştür.

Gaffar'ın eğitim hayatı hakkında bilgimiz yoktur. İyi derecede okuma yazma bilen Gaffar'ın nerede ve hangi derecede bir eğitim aldığını da bilmiyoruz. Doğup büyüdüğü köy (Malya) son derece küçük bir yerleşim yeri olup o tarihlerde bu köyde herhangi bir mektep de yoktur. Ya

Karaman'a veya Mut'a giderek bir mektebe devam etmiş veya bir hocanın rahle-i tedrisinden geçmiş olmalıdır. Mütedeyyin bir kimse olmasından da hareketle kendisine "Gaffar Hoca" denilmekte, nikâh kıymak, mübarek günlerde, düğün ve cenaze gibi ritüeller sırasında ve yemeklerden sonra dua etmek görevi Onundu. Yeni alfabeyi de hemen çözdüğü anlaşılan Gaffar eve giren gazeteleri, özellikle pehlivan tefrikalarını sesli olarak okurdu. Küçük boyda eski Türkçe (Osmanlıca) yazılmış matbu bazı tarih kitaplarını elinden düşürmez ilgi duyan torunlarına da öğretmeye, okutmaya çalışırdı. Karaman'da bulunduğu zamanlarda kızı Ayşe ile oğlu Osman'ın evlerinde radyodan haberleri (o zaman ajans deniliyor) dinler, türkölü, şarkılı bir program olursa radyoyu kapattırırdı. Siyaseti sevmez ve ilgilenmez idi.

Büyük oğlu İbrahim köyde kalmış, büyük kızı Elif'i Mut'un Kadıköy isimli bir köyüne gelin etmiştir. Hanımı Teslime vefat ettiğinde henüz 4-5 yaşlarında olan küçük kızı Ayşe'yi Karaman'da uzaktan akraba oldukları oldukça varlıklı bir aileye bırakmıştır. Küçük oğlu Osman'ı ise henüz kurulmakta olan Köy Enstitüsü'ne vermiştir. Uzun süre kızı Ayşe ve oğlu Osman'dan ayrı olarak köyünde büyük oğlu İbrahim (Köyde lakabı Duman) ile birlikte yaşamıştır. Takriben 20 yıl sonra kızı Ayşe'yi tekrar bulan Gaffar Efendi, 1955 yılından itibaren her sene Karaman'a gelerek uzunca bir süre kızının yanında kalırdı. Bilahare öğretmen olan oğlu Osman'ın da Karaman'a gelmesi ile bir senenin yarısını Karaman'da yarısını da Mut'ta Kadıköy ve Geçimli köyünde geçirirdi. Karaman'ın merkezindeki Atatürk parkı, hemen her gün gittiği, kendisi gibi İstiklal Harbi gazilerinin buluşma yeri idi. Bu parkta buluşan gaziler saatlerce sohbet ederler, birlikte camiye giderlerdi. Yaşı ilerleyip 80'e ulaşınca dermanı da kalmamış, çok özlediği halde Mut cenahına gidemez olmuştur.

Gaffar Doğan 1975 yılında vefat etmiş olup Karaman'da metfundur.

Seferberlik İlanı ve Gaffar'ın Çanakkale Cephesine Gönderilmesi

Gaffar'ın hatıralarından seferberlikte iki ağabeyi ile birlikte silahlaltına alındığını ve Çanakkale'ye gönderildiklerini biliyoruz. Çanakkale savaşları 03 Kasım 1914'de Müttetiklerin Seddülbahir ve Kumkale mevzilerini bombalamaları ile başlamaktadır. Gaffar'ın Seddülbahir'in bombalandığında Çanakkale'de bulunduğu ifadesinden 03 Ağustos 1914 tarihinde ilan edilen genel seferberlikte hemen silahlaltına alındığı anlaşılmaktadır. Gaffar'ın iki ağabeyi, Çanakkale savaşları sırasında yaralanmışlar ve köylerine geri dönmüşlerse de çok uzun yaşamamışlar ve

vefat etmişlerdir. Mezarları köydedir. Maalesef bakımsız bir kabristanda metfun olan bu kahramanların Çanakkale gazisi (hatta şehidi) olduklarına dair mezar taşı kitabelerinde bir ibare yoktur.

Gaffar'ın Çanakkale savaşlarında hangi cephelerde savaştığını da bilmiyoruz. Sadece pehlivan diye bahsettiği Seyyit Onbaşı'nın 215 okkalık top mermisini tek başına nasıl kaldırıp topa koyduğunu bizzat anlatmasından Seyyit onbaşı ile birlikte bulunduğunu ve Mehmet Çavuş'un askeri olduğunu biliyoruz. Gerek Çanakkale'de gerekse diğer cephelerde sade bir erdir. Yani Onbaşı, Çavuş gibi herhangi bir rütbesi olmamıştır. Çanakkale savaşlarının en başından bittiği tarihe kadar bir yıldan biraz daha fazla bir süre bu cephede bulunmuştur. Hatıralarında Çanakkale'deki 57. Alay'dan sitayişle bahsetmesi ve muhtelif cephelerle ilgili bilgi vermesi Onun burada birçok cephede bulunduğu kanaatini vermektedir. Zığındere'den sıklıkla bahsetmesi de bu hususu teyit etmektedir.

Savaşın hemen başında beş erkek kardeşin üçünün aynı anda silahaltına alınması ve cepheye gönderilmeleri dikkat çekicidir. Bu husus, 1911-12 Trablusgarp, 1912-13 Balkan Harplerinden hemen sonra I. Dünya Harbi'ne girmek zorunda kalan Osmanlı Devleti'nin, henüz savaşın başlarında insan gücüne bu denli müracaat etmesi esasen savaş için yeterli imkânlardan mahrum olduğunu gösterdiği gibi ayakta kalmaya çabalayan bir devlet için bu savaşın hayati önemini de göstermektedir. Gerçekten de kahir bir güce karşı geniş bir sahayı savunmanın başka bir yolu da gözükmemektedir. Bir aileden aynı anda üç kardeşin savaşa iştiraki, I. Dünya Savaşı'nın, devletin hasbelkader katılmak zorunda olduğu bir savaş olmasının ötesinde Türk milleti için istiklal mücadelesi için girdiği bir savaş olduğunu da göstermektedir.

Gaffar'ın Galiçya Cephesine Gönderilmesi, Esaret Hayatı ve Esir Kampından Kaçışı

Çanakkale savaşlarından sonra Galiçya cephesine gönderilen Gaffar'ın bu cepheye tam olarak ne zaman gittiği ve ne kadar kaldığı da sarih değildir. Galiçyacephesine asker sevkياتına Çanakkale savaşlarının sona ermesinden altı aylık bir süre sonra yani Temmuz 1916 başladığı ve mütarekenin 30 Ekim 1918'de yapıldığı göz önüne alınırsa Gaffar'ın Galiçya cephesinde iki yıl kadar kaldığı anlaşılmaktadır. Kendi ifadesi de böyledir. Burada esir düşen Gaffar, iki yıla yakın esaret hayatından sonra bir arkadaşıyla birlikte esir kampından kaçmıştır. Aç ve çıplak bir halde kamptan kaçtıktan sonra Arnavutluk'un bir köyüne gelmişler, burada köylüler giyecek vermişler

ve karınlarını doyurmuşlar. Kamptan birlikte kaçtığı arkadaşının kimliği hakkında hiçbir bilgimiz yoktur. Gaffar, esir kampından kaçtıktan sonra köyüne gelmiştir. Asgari 2300 km. lik bu mesafeyi kaçak olarak nasıl ve ne kadar bir sürede kat ettiği tam bir muammadır. Gaffar'ın Galiçya'da esir kampındaki hayatı ve kamptan kaçışıyla ilgili elimizdeki bilgiler de son derece sınırlıdır. O tarihlerde esir kamplarının durumu ile ilgili yapılan çalışmalarda verilen bilgilerden hareketle Gaffar'ın kamp süresince neler yaşadığını sadece tahmin edebiliriz. Buradaki gerçeklik, Galiçya cephesinde Türk askerlerinin savaştıkları ve bazılarının esir düştükleridir. Ancak Gaffar'ın hatıralarında esir kampında yaşadıklarına dair bir bilgi verilmemişse veya bir şekilde yazılıp kayda girmemişse bu Onun esir düşmediği anlamına gelmeyeceği gibi kamp süresince rahat bir hayat sürdüğü anlamına da gelmez. Kaldı ki, Onun hatıralarında ifade ettiği kamptan kaçtıklarında “açtık ve çırılçıplaktık” sözü kamptaki hayatlarının hiç de kolay olmadığını göstermektedir. Ayrıca esir kampından kaçtıktan sonra Gaffar'ın köyüne kadar gelmesi ve geldikten sonra da bir süre ortaya çıkmamasının en önemli nedeni yakalanmak ve esir kampına iade edilmek korkusudur. Bu korku da Galiçya'daki esir kampındaki hayatın ne denli zorlu olduğunu göstermesi bakımından kayda değerdir. Belirtmek gerekir ki, tahayyül gücümüzü zorlayarak bazı çıkarımlar yapmamız mümkündür. Ancak varacağımız sonuçlar tarihi (gerçekliği) anlatmaz ve kaynaklık teşkil etmezse de toplumsal hafızanın canlı tutulması, tarih bilincinin oluşması ve pragmatik tarihçilik bağlamında kullanılabilir. Yapılan tarih araştırmalarından Galiçya cephesinde bir kısım Türk askerinin esir düştüğünü biliyoruz. Ancak Galiçya'daki esir kampındaki hayat hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Bu durumda I. Dünya Savaşı sırasında kurulan esir kampları ile ilgili yapılan ciddi telif eserlerde yer alan bilgilere müracaatla Galiçya cephesindeki esir kampındaki Türk askerlerinin halleri hakkında kanaat sahibi olunabilir. Hakeza belgeye dayanmayan ve ispatı aranmayan esaret hayatı ile ilgili olarak kaleme alınmış hikâye, öykü, roman gibi eserler ile çevrilen filmler de tahmin ve kanaat sahibi olmamıza yardımcı olurlar. Mesela Hanri Charriere'nin Papillion isimli romanından uyarlanarak beyaz perdeye aktarılan ve başrollerini Steve Mcqueen ile Dustin Hoffman'ın paylaştığı Kelebek filminde haksız yere cezaya çarptırılan bir mahkûmun hapisshaneden müthiş bir kaçış öyküsü anlatılır. Yine yönetmenliğini Sergey Bodrov'un yaptığı Mongol: The Rise of Genghis Khan isimli filmde Cengiz Han'ın (Timuçin) genç yaşta esaretten kurtuluş öyküsü ele alınmıştır.

Bu konuda toplumsal hafızada yer almış ve yine sözlü hatıra geleneğine bağlı olarak anlatılagelen birçok hatıradaki benzerliklerden de istifade etmek mümkündür. Mesela Sivas-Kars bölgesinde anlatılan Mihrali Bey'in yaşadıkları, Ruslara esir düşmesi ve kaçıışı gibi hatıralar da yukarıda örnek verdiğimiz filmler gibi esarete duçar olan bir insanın neler yaşadığı ve en önemlisi nasıl kaçabildiği hususunda zihnimizde bir canlandırma yaparlar. Benzer filmlerde ve sözlü hatıralarda bizleri etkileyen sahneler ister istemez Galiçya cephesinde esir düşen ve iki yıl esir kampında yaşadığını bildiğimiz Gaffar'ın ne gibi sıkıntılar çekmiş olabileceğini ve hiç bilmediğimiz halde kamptan kaçış öyküsünü tahayyül etmemizi sağlarlar. Ancak unutmamak lazımdır ki, diğer bilgilerle teyit edildiği takdirde buradaki tarihi tek gerçeklik Gaffar'ın Galiçya cephesinde esir düştüğü ve bir süre esir kampında yaşadığıdır. Hakeza doğruluğuna inansak da Gaffar'ın Galiçya cephesine gönderildiği hususu da ispata muhtaçtır. Osmanlı askerlik kayıtlarından veya (varsa) Galiçya'daki esir kampına dair tutulan kayıtlardan bu hususun araştırılması en doğru yoldur.

Gaffar'ın İstiklal Harbi'ne Katılması

Galiçya'daki esir kampından kaçtıktan sonra köyüne gelen Gaffar, yakalandığı takdirde iade edileceği ve esir kampına tekrar gönderileceği korkusuyla bir süre saklanmış ve ortaya çıkmamıştır. Köyü ormanlık bir bölge olduğu için saklanması pek zor olmamışsa da ne kadar süre saklandığı ve bu sürede hayatını nasıl devam ettirdiğini bilmiyoruz. Hakeza bu sürede kimlerle görüştüğü de meçhuldür. Kendi ifadelerine bakarsak; Gaffar kaçak olduğu bu dönemde askere gitmeden önce nişanlandığı Teslime'ye görünmemiş, gündüzleri ormanda saklanıp geceleri nişanlısının ekinlerini dermiştir. Komşularının bunun nasıl olduğunu soran komşularına Teslime de "*herhalde melekler deriyor*" dermiş. Gaffar'ın kamptan kaçıp köyüne dönmesi kesin olmamakla birlikte Mondros Mütarekesi'nden kısa bir süre önce olmalıdır. Gaffar, savaşın bittiğini ve mütareke imzalandığını öğrendikten sonra doğruca askerlik şubesine giderek kendisinin seferberlikte silahaltına alındığını, önce Çanakkale, sonra Galiçya cephelerinde savaştığını, iki yıl burada esir kaldıktan sonra kaçarak memleketine döndüğünü beyan etmişse de şubedekiler Onun sözlerine inanmamışlar. Doğrusu inanılacak gibi de değildir. Şubedekiler Galiçya adını belki de ilk kez duydukları gibi Gaffar ismi de bölgede hemen hemen hiç kullanılmıyor ve bilinmiyor. Sonunda askerlik (celp) kayıtlarından Gaffar'ın doğru söylediği anlaşılıyor. Şubedeki görevli komutan (rütbesi bilinmiyor. Muhtemelen Ahz-ı Asker Reisi) gözleri yaşlı

bir halde Gaffar'ı kucaklamış, sonra savaşın henüz bitmediğini, bilakis yeni başladığını ifade ile “*Evlât, vatanın senin gibi yiğitlere halâ ihtiyacı var.*” dedikten sonra kendisinin Batı cephesine sevk edildiğini bildirmiştir. Batı cephesi karargâhına katılmak için bizzat kendisinin gideceğini ve iki gün sonra hareket etmesi gerektiğini söylemiştir. Görünürde kaçak olan bir askerin kendi başına cepheye gönderilmesi düşündürücüdür. Ancak onu götürmek üzere görevlendirilecek ne bir asker ne de onun gibilerden oluşacak bir kabile vardır. Artık köye gelmek ve ortaya çıkmak zamanıdır. Kaçak muamelesi görmediği, bilakis bir kahraman gibi karşılandığı için çok mutlu olan Gaffar iki gün sonra nişanlısı ve yakınları ile tekrar helalleştikten sonra yeniden yola çıkar ve Batı cephesi karargâhına ulaşır. Burada başlangıçta nerede ve hangi birlikte (Ordu, Kolordu, Tümen vs.) görev aldığı bilinmiyorsa da hatıralarında Ali İhsan (Sabis) Paşa'dan sitayişle bahsetmesinden hareketle Gaffar'ın en azından 1921 sonlarında I. Ordu'da görevli olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Ali İhsan Paşa, Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'un işgalinde İngilizler tarafından Haydarpaşa İstasyonu'nda tutuklanarak Malta'ya sürülmüş, dönüşünde 27 Eylül 1921 tarihinde İstiklal Harbi'ne iştirak etmiş ve Batı Cephesi I. Ordu Komutanlığı'na atanmıştır. İstiklal Harbi süresince Batı cephesinde görev yapan Gaffar'ın hatıralarından 27 Ağustos 1922'de Afyon'un ve 9 Eylül 1922'de İzmir'in istirdadında bulunduğu anlaşılmaktadır.

Gaffar'ın bunca meşakkatten sonra tekrar savaşa katılması, devlete sadakat, istiklal, vatan, namus gibi değerlerden vaz geçilmediğini göstermesi bakımından değerlendirilebileceği gibi önceki yaşadıklarını da düşünürsek belki de kin ve intikam duygusu ile veya çaresiz kalmış bir kimsenin kaderine rıza göstermesi olarak da izah etmek mümkündür. Bu ve benzeri olaylar tarihinin tasarladığı tarih için önemli motifleri ve mesajları barındırırlar.

Gaffar Doğan'ın Hatıralarından Örnekler

Burada Gazi Gaffar'ın şifahen anlattıklarının tarih araştırmalarında kullanılabilirliklerine birkaç örnek vermekte fayda vardır.

Salatalık mı? Kabak mı?

Gaffar Başkomutanlık Meydan Muharebelerinde gece sürünürken karanlıkta birkaç tane bostan (salatalık) buluyor ve parkesinin içine alabildiği kadarını atıyor. Bir süre sonra fırsatını bulunca komutanı Ali İhsan Paşa'ya durumu bildiriyor. O da “*Evladım arkadaşlarıyla paylaşın*” diyor. Ay ışığında salatalığı dilimleyerek arkadaşları ile paylaşıyor. Ali

İhsan Paşa sesleniyor: “*Gaffar bana salatalık yok mu?*” diye sesleniyor. Gaffar mahcup bir halde “*Kumandanım bana da size de kalmadı.*” diyor. Paşa da “*Afiyet olsun çocuklar*” diyor ve gülümsüyor. Siperde kimse bir şey demese de herkes salatalığın tadı böyle mi idi diye içlerinden geçirmişler. Sonra içlerinden biri, arkadaşlar bu salatalığın tadı değişik gelmedi mi size? Sanki salatalığın tadı böyle değildi demiş. Sonra anlamışlar ki yedikleri salatalık değil kabak imiş. Bir arkadaşı: “*ister kabak, ister bostan olsun hayatımda öyle lezzetli bir şey yememiştim.*” diyor.

Bu hatıra savaşın uzun yıllar sürmesi sonunda insanların ağız tatlarının nasıl değişebileceğini gösterdiği gibi İstiklal Harbi'nin yokluk ve zaruret içinde yürütüldüğünü de göstermektedir. Bu hadise, savaşta bir komutan ile askeri arasındaki saygı, sevgi ve yakınlığı göstermesi bakımından da güzel bir örnek olarak değerlendirilebilir. Hakeza bu ve benzeri mahrumiyetlere rağmen gösterilen fedakârlıklar sayesinde Mehmetçiğin başarı sağladığını söylemek mümkündür.

Yunan Mezalimi

26 Ağustos 1922’de başlayıp 9 Eylül 1922’de sonuçlanan Başkomutanlık Meydan Muharebesi’nde çok iyi tahkim edilen Yunan kuvvetlerini bu kadar kısa bir sürede mağlup edilmesi hususunda kendisine yöneltilen bir soruya Gaffar’ın verdiği cevap ilginçtir.

“savaşa savaşa ..... köyüne (köyün ismini kimse hatırlamıyor) geldik. Burada Yonan köydeki kadınları ve çocukları külliyan kesmiş; cesetlerini odun istifler gibi bir dağ gibi üst üste yığmış; ortalık kan kokuyor; adeta mezbaha gibi. Bunu gören askeri kumandanlar artık zapt edemediler. Bir de baktık ki İzmir’deyiz.”

Dinleyenler, bunları anlatırken her defasında Gaffar’ın titrediği ve gözlerinden yaşların süzülmesine şahit olmuşlardı.

İşgal döneminde Yunanlıların Anadolu’ya geldikleri andan itibaren yaptıkları mezalimin Milli Mücadele’yi tahrik ettiği bir gerçektir. Atatürk bu hususta, “İzmir hâilesinden sonra idi ki, milletimiz hakikaten mütehassıs ve mütenebbih oldu ve derin uçuruma sürüklendiğini idrak etti ve onu müteâkip hukukunu muhafazaya bizzat karar verdi.” demektedir. Gaffar’ın anlattıklarının, Atatürk’ün sözlerinin doğruluğunu göstermesi bakımından değeri vardır. Yine Atatürk’ün bu muharebede “Askere istirahat diye emrediyorum. Kimse beni dinlemiyor; İzmir’de dinleniriz Paşam diyorlar” sözleri de Gaffar’ın anlattıkları ile örtüşmektedir.

Biz de Yunan işgaliyle ilgili yaptığımız çalışmalarda gördük ki, Yunanlıların işgalleri sırasında yaptıkları mezalim Kuvâ-yı Milliye'nin ortaya çıkmasını ve güçlenmesini sağlayan amillerden biridir. L. Kinross'un ifadesiyle, *“Yunanlıların işgaline uğramak, hiç bir yurtsever Türk'ün sindiremeyeceği bir hareketti. Bu tam, Türk'ün savaşçı ruhunu bir kere daha ateşlemek için gereken kıvılcımdı.”* Esasen işgalden önce Rumların faaliyetlerini gören Türkler silahlı mücadele lâzım geldiğini düşünüyorlar, bu yolda görüşler ileri sürülüyor, ancak buna cesaret edilemiyor, hatta karşı çıkılıyordu.

Yunanlıların davranışlarını gören, işgaller karşısında göç edemeyen yaşlı ve mâlül Türklerin bataklıklara atılarak yok edildiklerine tanık olan halkın, milli duyguları için için kabarıp silahlanmaya başlıyordu. Rahmi Apak,

“Türk'ü tekrar silâha sarılmağa mecbur eden başlıca iki faktörden birisi, 15 Mayıs 1919 günü Yunan ordusunun İzmir'e çıkarılması, ikincisi de yerli Hıristiyanların memleketi işgal eden düşman askerlerinden yüz bularak Türklerin mallarına, canlarına, şeref ve namuslarına saldırmak suretiyle yaptıkları şımarıklıklar olmuştur.”

demektedir. Rauf Orbay da Yunanlıların, *“...lüzumsuz ve icâpsız hareketleri ile bir milleti şeref ve namusunu korumak azmiyle silâha sarılıp mücadeleye sevk ettiklerinin farkında olmayışları idi ki, bizim o kâbuslu günlerdeki en büyük kazancımız da işte bu idi.”* demektedir.

15 Mayıs 20 Temmuz 1919 tarihleri arasındaki olayları incelemek üzere Amerikan Yüksek Komiseri Mark Lambert Bristol başkanlığındaki Müttefikler arası Tahkik Heyeti, yaptığı incelemeler sonunda bir rapor hazırlamış ve 7 Ekim 1919 tarihinde Paris Konferansı'na sunmuştur. Bu raporun sonucunda *“Yunan askerinin kâmilten veya kısmen işgal mintikasından bir an evvel geri alınıp yerine miktarca daha az müttefikin kataatının yerleştirilmesi”* önerilmiştir. Tahkik Heyeti'nin Yunan işgali hakkındaki menfi kararına rağmen Paris Konferansı, Venizelos'a bir ihtarda bulunmakla yetinmiştir. Başkomutanlık Meydan Muharebesi'ne kadar da durum değişmemiş Yunan işgali altındaki hemen her yer mezalime uğramıştır.

Verdiğimiz bu bilgilerden Gaffar'ın Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile ilgili söylemiş oldukları, konuyla ilgili belge ve bilgilerle birlikte mütalaa edildiği zaman hem gerçekliği anlaşılmakta hem de konuyu ifade eden belge ve bilgileri teyit etmekte, onlara katkı sağlamaktadır.

Delibaş İsyanı

Gaffar'ın hatıralarında en çok sinirlendiği konulardan biri Milli Mücadele döneminde çıkan isyanlardır. Bilindiği gibi 1919 yılının sonlarında Kuvâ-yı Milliye aleyhtarlarınca Bozkır'da peş peşe iki isyan çıkarılmış ve bastırılmıştır. Bu isyanlardan tam bir yıl sonra 1920 yılı sonlarına doğru Delibaş Mehmet isimli bir asi tarafından çıkarılan isyanda asiler Konya'yı işgal etmişlerdir. Ankara'dan gelen Albay Refet (Bele) komutasındaki bir birlik tarafından bu isyan da bastırılmıştır. Refet Bey ve Derviş Bey emrindeki kuvvetler çarpışa çarpışa Beyşehir, Konya, Akşehir, Ilgın, Yalvaç, Isparta, Eğirdir, Akseki, Bozkır, Karaman ve Şarkikaraağaç yöresindeki asileri dağıtmıştır. Asilerden çoğu mahkeme kararıyla idam edilmiştir. Bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi Delibaş isyanı kısmen Karaman'a da sirayet etmiştir. Gaffar hatıraların nakledeken Delibaş'ın bir vatan haini olduğunu, asilerin kendileri gibi düşmanla savaşmak yerine buralarda isyan çıkartarak halka zulmettiklerini dile getirir, sonunda bu asilerin tepelendiğini, Delibaş'ın da “geberip gittiğini”, Karaman'da da darağacı kurularak idam edildiklerini, ibret-i âlem için bir hafta asılı bırakıldıklarını sanki olayların şahidi imiş gibi anlatmıştır. Oysa Gaffar bu isyanlar çıktığı tarihlerde cephededir ve Onun tabiriyle Yonan'a karşı savaşmaktadır.

Şahidi olmadığı bir olay hakkındaki hissiyatını dile getiren bu mütedeyyin insanın verilen milli mücadelenin kutsiyetine inanmış olması ve bu harekete karşı başkaldırlara ve ihanet edenlere tahammül edememesi kayda değer bir husustur.

Gazi Gaffar'ın Madalyası Meselesi

İstiklal madalyasına dair kanun 29 Kasım 1920'de kabul edilmiş ve 04 Nisan 1921'de Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Daha sonraki tarihlerde 1920'de kabul edilen kanuna bazı zeyiller yapılmış ve kapsamı genişletilmiştir. Tarih bu kadar eskiye gitmesine rağmen Gazimizin bir İstiklal madalyası olmamış, Gazilik maaşı da almamıştır. Maalesef savaştan sonraki dönemlerde İstiklal Harbi'ne iştirak edenler ve bunların akıbetleri konusunda mevcut kayıtların dağınık olması ve devletin bizzat bu işi üstlenmemesi sebebiyle gazilerimizin bir kısmı gazilik madalyası ve maaşı alamamışlardır. Müracaat edenlerin şayet kayıtlarına ulaşılmış ise madalya ve maaş alabildiklerini biliyoruz. 1960'larda bütün aile efradının bulunduğu bir ortamda Gaffar Efendi'nin öğretmen olan oğlu Osman'dan İstiklal madalyasını çıkartmasını istemesi üzerine oğlu, konuyu araştırdığını ve

askerlik kayıtlarının İzmir'e gönderildiğini öğrendiğini, bunun da (maddi açıdan) bir hayli zor olduğunu söylemiştir. Gururlu bir insan olarak Gazi Gaffar, oğluna çok kızmış ve küsmüştür. Daha sonraları bu mesele hiçbir şekilde gündeme gelmemiştir. Yaptığımız araştırmada Mut'taki askerlik şubesinde bulunan askerlik kayıtları gerçekten İzmir'e gönderilmiş olduğunu, daha sonra İzmir'de toplanan kayıtların Ankara'da Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı Lodumlu Arşivi'nde toplandığı bilgisine ulaştık. Bu arşiv ile yaptığımız görüşmede birinci dereceden bir yakının müracaatı halinde merhum Gazi Gaffar'ın İstiklal Madalyasının verilebileceği ifade edilmiştir.

Hatıranın Hatırası

Sözlü hatıralarda bilginin nasıl kırılmalara uğrayabileceğini, iyi niyetle de olsa hafızalarda kalan bir bilginin nasıl değişebileceğini göstermesi bakımından Gaffar Efendi'nin sözlü hatıralarına istinaden iki torunu tarafından ayrı ayrı yazılmış iki kısa makaleyi/hikâyeyi/öyküyü burada aynen almakta fayda vardır. Bu yazılarda yer alan bazı bilgilerin/ifadelerin nasıl kırılmalara uğradığını göstermek açısından bazı ifadelerin altları çizilmiştir. İlk yazımız Gaffar Efendi'nin torunu Yunus Turan tarafından kaleme alınmıştır.

1.Yazı

Dedemin Canavarı

Yunus TURAN

Gaffar dedem İstiklal savaşı gazilerindedir. Yunanlılarla savaşmış... Mustafa dedem de Çanakkale gazisi imiş... Mustafa dedemi hiç görmedim. Bir kolunu kaybetmiş Çanakkale'de... Köyde ona “Çolak Mustafa” derlermiş. Derler ki; koca bir çuvalı o tek koluyla kaldırır atın üstüne atarmış... Babayığitmiş...

Gaffar dedemi gördüm ben... Çocuktum... Onun da yaşlı zamanlarıydı tabi... Öyle Çolak dedem gibi iri yarı, cüsseli değildi. Girdiği savaşları anlatmaya başlayınca, keyifle hepimiz etrafına doluşur ağzından çıkan kelimeleri kaçırmamaya çalışırdık Rahmetlinin... Ara ara da biz sorardık o anlatırdı. Onu dinlememizden mutlu olur, bazen anlatırken dalar giderdi... Kim bilir neler gelirdi gözlerinin önüne...

Komutanı Ali İhsan Paşa imiş. Bunu bir kaç yaşlıdan da duydum aslında... Komşularımızdan Ahmet dede geçenlerde benim atölyeye geldi, onun da komutanıymış. 90 yaşının üstünde Ahmet dede. Onların Atatürk'ü,

Ali İhsan Paşa... Onun anlattıkları da müthiş... Videoya çekeceğim inşallah. Allah daha uzun, sağlıklı ömür versin...

Gaffar dedem 12 sene askerlik yapmış. Yunan'a esir düşmüş. Kaçmış gelmiş köyüne... Bu da ayrı bir hikâyedir... Yunan dedin mi, o ihtiyar adam hemen gençleşir, gözlerinden alev fişkırdı, korkardık... Yeniden yaşardı sanki o anlattıklarını....

Nasıl sabredebilirsin, nasıl unutabilirsin Yunanlıların köyleri basıp da hamile kadınların karınlarını delik deşik ettiklerini... Kundaktaki çocuğu havaya atıp, altına süngüyü tutup öldürdüklerini... Bebeğin süngüye saplanmasıdan zevk alıp eğlendiklerini... Yaktıklarını, yıktıklarını... Daha bir sürü şey... Hele kadınlara, kızlara yaptıkları...

Tarih kitaplarımız hep “*Yunanlıları denize döktük*” der ya... “*Denize insan dökülür mü hiç?*” derdim. Bu bir mecazdır diye düşünürdüm. Öyle değilmiş.... Bizimkiler Yunan küffarının üzerine gidince, bunlar denize doğru kaçmışlar ve gerçekten dökülmüşler... O denizin kıyısı, yüzen Yunan şapkalarıyla doluymuş. Benim topraklarıma göz dikip, sivil insanlara, çocuk, kadın ve yaşlılara olmadık eziyetleri yapanlar hak ettiklerini bulmuşlar...

Ama şunu hiç unutmam... Gazi dedem derdi ki; “*Savaşa giderken karşımızdan bir canavar geçti mi, o savaşı kazanacağımızı bilirdik...*” Dedem “canavar” diyordu BOZKURT’a...

Bunu ben destanlarda, efsanelerde okur, gerçek olmadığını sanırdım. Hikâye değilmiş... Binlerce yıl önce Türk’e yol göstermiş olan Bozkurt, İstiklal harbinde de varmış... Bundan çok etkilenmişim...

Atatürk’ün birçok yerde, binlerce yıllık Türklerin sembolü olan bozkurt figürünü kullanması, ilk paraların üzerine bastırması boşuna değilmiş...

Gazi dedemin ölümünde oradaydım. Dedi ki; “*Beni pencereye çıkarın*”... Osman dayımın iki katlı kerpiç evinin ikinci katının siyah demirli, çerçeveleri krem renkli yağlı boya ile boyanmış penceresine çıkardı dayım. Biz çocuklarla evin hayatında (bahçesinde) oynuyorduk. Sağ olarak son görüşüm idi onu. Pencereyi açtılar... Demirlerinden tuttu... Gözleri ileriye doğru bakıyordu. Dimdikti... Daldı gitti... Dedem iyileşti sandık. Sevindik... “*Rabbim ben üzerime düşeni yaptım. Bu ülke için bedel ödedim. Huzurla al artık canımı...*” der gibiydi. Sonra içeri aldılar çok sürmedi Rabbine kavuştu...

O görevini tamamladı. Yunandan temizledikleri bu ülkeyi bize teslim etti... Aslında ülkeyle beraber Bayrağı, Kur'an'ı, Namusu... Mukaddesleri emanet etti bize...

Son nefesini verdiği odanın orta yerine serilen bir battaniye üzerine yatırdılar ve üzerine de bir bıçak koydular. Sabaha kadar onun etrafında oturdu herkes de sabahı beklemiştik. O bıçak hareket ediyor gibi gelmişti bana...

Sanmayın onun yaşadıklarını sadece benim dedem yaşadı... Değil... Hepinizin ailesinde, dedeniz değilse, dedenizin babası, anası mutlaka kan döktü, zulüm gördü, can verdi bu topraklara....

Dedem Yunana değil, Rabbine teslim oldu.

Eminim son nefesini verirken o canavar dediği bozkurt geçti gözlerinin önünden... Onu Rabbine kavuşacağını müjdesini verdi.

Allah Rahmet Eylesin..."

(Karaman'da Uyanış Gazetesi, 22 Kasım 2016)

Değerlendirme: Gaffar Efendi sadece İstiklal savaşı gazisi değildir. O daha önce yani I. Dünya savaşı başlarında savaşa katılmış, Çanakkale ve Galiçya cephelerinde savaşmış bir gazidir.

Gaffar Efendi'nin yaptığı askerlik süresi 12 sene değil esaret hayatı ile birlikte takriben 7 yıldır. Yunanlılara esir düşmemiş, Ruslara esir düşmüştür. Bu yanılığın temel sebebi Gaffar Efendi'nin hatıralarında Ruslardan hemen hemen hiç bahsetmemesidir. Bahsetmişse bile bunu kimse hatırlamamaktadır. Ruslardan bahsetmeyişi üzerinde de düşünmek gerekir. Esaret hayatını hatırlamak istememesi veya daha sonra iştirak ettiği İstiklal Harbi'nde Yunanlılara karşı elde edilen zaferi daha çok önemsemesi Ruslardan bahsetmeyişinin sebepleri olarak görülebilir.

Bu yazıda bazı bilgilerin kırılmaya uğramasının asıl sebebi üzerinde düşünersek: Gaffar Efendi'nin torunu olan Yunus Turan'ın O öldüğü tarihlerde 8-9 yaşlarında bir çocuk olduğu düşünülürse burada zikrettiği hatıraların önemli bir kısmını bizzat onun ağzından değil diğer aile efradından duymuş olmalıdır. Yunus Turan'ın çok küçük yaşlarda işittiklerinden ve hafızasında kaldıklarından hareketle kaleme almış olduğu bu yazı tarih bilinci itibariyle değerlendirilmesi gereken güzel bir örnektir. Dededen en küçük toruna intikal eden hatıraların değere burada ortaya çıkmaktadır. Bu yazıdaki Gaffar Efendi'ye atfen yer alan bilgiler

salt ve gerçek tarihi bilgi olarak kabul edilemez ise de bir-iki nesil sonra tarihi hafızanın nasıl şekillendiğini göstermesi bakımından kayda değerdir. Bu yazı, aynı zamanda vatan, namus, din, istiklal gibi değerlerin kutsiyet kazanması ve yeni nesillerin bu değerler üzerinden kimliklerini ifade etmeleri itibarıyla de sözlü hatıraların taşıdığı önemi göstermektedir.

Bu yazıda Gazi dedem derdi ki; “*Savaşa giderken karşımızdan bir canavar geçti mi, o savaşı kazanacağımızı bilirdik...*” Dedem “*canavar*” diyordu BOZKURT’a... cümlesinin üzerinde de kısaca durmak gerekir. Gazi Gaffar’ın bu ifadeyi birçok kez tekrarladığı biliniyor. Bu ifadelerden mitolojinin özellikle olağanüstü dönemlerde ne denli ön plana çıktığını anlıyoruz. Aynı zamanda dedenin bir zaferi mitolojik bir unsurla açıklamasına torunu tarafından sahip çıkılması da milli kimlik ve tarih bilincinin teşekkülünde mitolojik unsurların değerini ortaya koymaktadır. Devam eden cümlede “*Atatürk*’ün birçok yerde, binlerce yıllık Türklerin sembolü olan bozkurt figürünü kullanması, ilk paraların üzerine bastırması boşuna değilmiş...” ifadesi de bu hususu göstermektedir.

Diğer yazımız Gaffar Efendi’nin diğer bir torunu Mustafa Gaffar tarafından kaleme alınan bir öykü-hikâyedir.

2.Yazı

Gazi Dedem ve Ben Cumhuriyet Bayramı’nda Beraber Yürüdük

Mustafa Gaffar

Yıllar önceydi. 1971 yılıydı. İstiklal Savaşı Gazisi Dedem o vakitler sağdı. 80 yaşında idi. Ekim ayının ortalarıydı. İlçemizin Kaymakamı bize gelmiş ve Dedemle görüşmüştü. Ne konuştuklarını merak ediyorduk. Ne dedem ne de babam ve annem bize hiçbir şey söylemediler. Ne de olsa biz çocuktuk. Cumhuriyet Bayramı’ndan bir gün önce dedem bana “yavrum yarın bayram biliyor musun?” diye sordu. Bu sorunun cevabını benim bildiğimi biliyordu ve cevap vermeme zaman bırakmadan ekledi. “Çok zordu... zordu... ama biz kazandık şükür...” diye mırıldandı.

Ben Ortaokula gidiyordum. Okulumuzda bayram hazırlıkları yapılıyordu. Öğretmenimiz bayramla ilgili konuşmalar yapıyor ve törende şiir okuyacak öğrencileri seçiyordu. Hepimiz heyecanlıydık. Ben şiir okumayacaktım ama yürüyüşe katılacaktım. Askerler gibi yürümeliydik. Rap rap rap... Her okulun bando takımı vardı. Bando takımına da seçilmemiştim. Öğleden sonraları bando takımı çalışıyor, “Balkona bak. Balkona bak. Balkondaki kızlara bak” diye tempo tutuyorlardı.

Öğretmenimiz mehter takımı kuracağız siz de yer alacaksınız demişti bize. Olsun ben yürüyüş yapacaktım ya yeter.

Dedemin bana “*yavrum yarın bayrama beraber gidelim mi?*” diye sormasına şaşırđım ve “*Dede ben bayramda yürüyüş yapacağım, beraber gidemeyiz ki... annem bizi izlemeye gelir, belki babam da gelir... sen de onlarla birlikte gelirsin.*” dedim. Dedem ısrar etmeye devam etti: “*olsun ben de sizinle beraber yürümek istiyorum*” dedi. Dedem bana şaka yapıyor olmalıydı. “*Olmaz ki dede sen büyüksün bizimle beraber yürüyemezsin ki*” desem de dedem bir yandan “*ben de geleceğim işte*” derken bir yandan da sakalını tarıyor, üstünü başını düzeltiyordu. Gazilik madalyasını da özenle göğsüne takmıştı. Sanki ciddi idi ve en az benim kadar heyecanlıydı. Bu yaşlarda demek ki çocuklaşıyor insanlar diye içimden geçirdim. Ben de lacivert renkli önlüğümü giymiş, babamın yeni aldığı ve dışarıda henüz giymediğim potinlerimi (ayakkabıya potin derdik) giyerken annem de kolalı yakalığı ve manşetlerimi ilikliyordu. Dedemle konuşmalarımıza kulak misafiri olan annem hiçbir tepki göstermiyor, sanki başka şeyler düşünüyordu.

Mahalle arkadaşım Hasan beni çağırıyordu: “*Mustafa geç kaldık haydi..*” Geç kalmamıştık aslında. Hasan benim en iyi arkadaşımdı. Arka sokakta oturuyorlardı. Okula beraber gider gelir, aynı sırada oturur, kimi zaman beraber ders çalışır, beraber oyun oynardık. Hasan benden biraz daha iri yapılıydı ve öğretmenimiz onu bando takımına seçmişti. Doğrusu onu kıskanıyordum ama belli de etmek istemiyordum. Nasılsa ben de mehter takımına girecektim. Hasan durmadan beni çağırıyor ve sanki beni bırakıp gedecekmiş gibi “*gelmiyor musun, bak ben gidiyorum*” gibi bir şeyler söylüyordu. Ben hemen fırladım, merdivenlerden ikişer üçer basamak atlayarak aşağıya indim. Hasan kırmızı-beyaz bir üniforma giymişti. Doğrusu çok yakışmıştı, çok gösterişliydi. Bayramda herkes Hasan’a bakacaktı. Olsun ne yapalım. Benim de yeni potinlerim vardı.

Koşarak okula ulaştık. Öğretmenlerimiz kendi sınıflarını sıraya soktular ve “*Uygun adım marş*” komutuyla yürüyüşe geçtik. O zamanlar bayramlar şehrin merkezindeki Atatürk parkının önünde yapılırdı. Diğer okullardan gelen öğrencilerle beraber biz de parkın içinde yerimizi almıştık. Her okulun kendi flaması vardı. Her taraf Türk bayraklarıyla donatılmıştı. Parkın tam önünde yüksek bir kürsü kurulmuştu. Cumhuriyetle ilgili konuşmalar yapılmaya başlandı. Öğrenciler şiirler okudular. Folklor ekiplerinin gösterileri oldu derken şehrimizin Kaymakamı kürsüye geldi ve uzunca bir konuşma yaptı. “*Canlarıyla kanlarıyla vatanımızı*

düşmanlardan kurtaran, Cumhuriyeti kuran şehitlerimizi ve gazilerimizi şükranla minnetle anıyoruz...” dedikten sonra “bizim gururumuz olan gazilerimiz sevgili öğrencilerimizle birlikte yürüyecekler... hepsinin ellerinden öpüyoruz.” sözleriyle konuşmasını tamamladı.

Şehrimizde sadece dört-beş gazimiz kalmıştı. Bunlardan birisi de dedemdi. Acaba dedem de yürüyecek miydi? diye düşünürken öğretmenimizin “*Mustafa koş gel buraya*” diye beni çağırdığını duydum. Öğretmenimin “*Yavrum seni dedem bekliyor. Yanına git... onunla birlikte yürüyeceksin*” sözleri karşısında sadece “Dedem mi?” diyebildim. Dört yaşlı yiğit, göğüslerinde gazilik madalyaları, ellerinde bastonları ile ön önde duruyorlardı. Koştu. Dedem beni bekliyordu. Ciddi duruyordu. Yanına gelince bana hiçbir şey demedi. Eli ile başımı okşadı ve elimi tuttu. Elleri sıcacıktı. Elimi hiç bırakmak istemeyen bir çocuk gibiydi. Sanki ben büyüksün, O küçücük bir çocuktuk. Diğer gazi dedeler de çocukların ellerinden tutmuşlardı. Bu çocuklar da Onların torunlarıydı herhalde.

O zamanlar zabıtalardan oluşan Belediye bandosu vardı. Hafta sonları mesainin bitiminde Atatürk parkında küçük bir konser verirdi. Bandonun İzmir Marşı’nı çalmaya başlamasıyla biz de yürümeye başladık. Belleri bükülmüş bu gazi dedeler, mümkün olduğunca dik durmaya çabalarlarken başları dimdik ileriye bakıyorlardı. Biz, izleyenlerin önüne geldiğimizde herkes ayaktaydı. Büyük bir Türk bayrağı taşıyan öğrencinin hemen arkasında yürüyorduk. Tam bu sırada kürsüden edebiyat öğretmenimiz Arif Nihat Asya’nın Bayrak şiirini okumaya başladı.

Ey mavi göklerin beyaz ve kızıl süsü.
Kız kardeşimin gelinliği, şehidimin son örtüsü
Işık ışık, dalga dalga bayrağım.
Senin destanını okudum, senin destanını yazacağım.

Ey şimdi süzgül, rüzgârlarda dalgalı;
Barışın güvercini, savaşın kartalı
Yüksek yerlerde açan çiçeğim.
Senin altında doğdum, Senin altında öleceğim.

Törenden sonra dedemle beraber eve geldik. Dedem çok mutluydu. Ben de mutluydum ve gazi bir dedem olduğu için çok gururluydum. Kaymakamın bize neden geldiğini ve dedemle neler konuştuklarını anlamıştım. Dedem göğsündeki istiklal madalyasını çıkardı ve bana “*Yavrum bu madalyayı sana bırakacağım... bu benim sana emanetim unutmama... çalış ki bu*

vatan bir daha düşman işgaline uğramasın... Cumhuriyet'e sahip çık ki şehitlerimiz sizden razı olsun...” dedi. Sonra dedemin yine *“Çok zordu... zordu... ama biz kazandık şükür...”* diye mırıldandığını hatırlıyorum. Bir de dedemin gözlerinden süzülen iki damla gözyaşını hatırlıyorum.

Dedemle beraber başka bayramlarda yürümedik. O da şehit iki abisinin ve arkadaşlarının yanına gitti. Destan yazarlardan bir gazimiz daha Türk bayrağının altında sonsuza kadar yatacağı. Nur içinde yatsın.”

(Atlı Karınca, Mayıs 2013)

Değerlendirme: Bu yazının neredeyse tamamı yazar tarafından Gaffar Efendi'nin bir gazi olmasına atfen kurgulanmış bir öyküdür. Doğrudan Gaffar Efendi konu alınmışsa da Onun hatıratı durumunda bir yazı değildir. Belirtilen tarihlerde İstiklal Harbi gazilerinin hayatta oldukları; hatta bayram törenlerinde resm-i geçitlere iştirak ettikleri doğrudur. Törenlerde bandonun İzmir marşı çalmasından, şehir merkezinde bando eşliğinde öğrencilerin toplanan ahalinin huzurunda yürüyüş yapmasına, şiirler okunmasına kadar her şey doğrudur ve o tarihlerde Anadolu'nun hemen her yerinde yapılagelen törenlerdendir. O tarihlerde Gazi Gaffar'ın hayatta olduğu da doğrudur. Bayram törenini izlemiş olma ihtimali de vardır. Ancak bu yazıda yazarın belirttiği gibi Gaffar Efendi ile birlikte diğer gazilerin çocukların ellerinden tutarak resm-i geçite katılmış oldukları ifadesi tamamen kurgudur. Yani böyle bir katılım olmamıştır.

Gazi Gaffar'ın Madalyası Meselesi bahsinde anlatıldığına göre Gazi Gaffar'ın hayatta iken İstiklal Madalyası olmamıştır. Ancak bu yazıda *“Dedem göğsündeki istiklal madalyasını çıkardı ve bana “Yavrum bu madalyayı sana bırakacağım... Bu benim sana emanetim unutma... Çalış ki bu vatan bir daha düşman işgaline uğramasın... Cumhuriyet'e sahip çık ki şehitlerimiz sizden razı olsun...”* dedi. İfadesi de tamamen gerçek dışıdır. Bu gerçeği bilmekle birlikte yazar, uzunca bir süre savaşlara katılmış, sanki İstiklal Madalyalı bir kahramanın ağzından ve madalya üzerinden vatanın ve Cumhuriyetin yeni nesillere emanet bırakıldığı mesajını vermek istemiştir.

Bu yazı da bize göstermektedir ki, bir kişinin hatıralarına istinaden veya hatıralarından mülhem edebi pek çok yazı ortaya çıkabilmektedir. Bu itibarla toplum hafızasında yer alan sözlü hatıraların edebi ve kültürel zenginliğe yaptığı katkılar inkâr edilemez.

Sonuç

Sosyal Bilimlerin hemen her alanında oldukça geniş olarak kullanılan sözlü kaynaklar, ihtiva ettiği bilginin doğruluğu iddiasında olmamakla birlikte çok da rahat kullanılabilen kaynaklar içinde yer almazlar. Bununla birlikte sözlü hatıraların da kaynaklık teşkil ettikleri, bir dönemde bazı olayların bizatihi içinde bulunan veya tanıklık eden kişilerin şifahen verdikleri bilgilerin de tarih çalışmalarında kullanılabilecekleri söylenmelidir. Ancak aynen tarihin diğer kaynaklarında olduğu gibi sözlü bilgilerin de ciddi bir tenkide tabi tutulmaları ve bilgilerdeki tutarsızlıklar tespit edildikten sonra bilgisine güvenebileceğimiz kaynaklarda yer alan bilgiler ile karşılaştırılıp teyit edildikten sonra doğruluğuna kanaat getirdikten sonra kullanılmaları mümkündür.

Sözlü kaynaklar edebi eserlere ilham verdikleri gibi sözlü kaynaklara istinaden ortaya çıkan eserler de kültürel zenginliğe katkı sağlarlar. Roman, Hikâye, Öykü, Şiir, Destan gibi edebi türden eserler salt gerçeği ihtiva etmeseler de işlenen konular aynı zamanda tarihi bir olayın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olan eserlerdir. Hakeza ne kadar kırılmaya uğrarsa uğrasın sözlü kaynaklara istinaden ortaya çıkan ve tarihi bilgi verme iddiasında olmayan eserlerin aynı zamanda tarihi olayların ve tarihe dair belgelerin daha iyi anlaşılmasında önemli ve göz ardı edilmemeleri gerektiği muhakkaktır.

Kaynaklar

Akbulut, Dursun Ali, “Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Araştırma Metodu Hakkında Bazı Mülahazalar”, *Milli Kültür Dergisi*, Sayı: 81, 1991.

Alkan, Necmettin, “Efsaneden Aydınlanmacı Geleneğe Tarih Düşüncesi” *Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, İstanbul 2011.

Apak, Rahmi, *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu ?*, Ankara 1990.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: III, (Toplayan: Nimet Arsan), Ankara 1981.

Car, Edward H., *Tarih Nedir?*, (Çeviren: Misket Gizem), İstanbul 1987.

Collingwood, Robin George, *Tarih Tasarımı*, (Çeviren: Kurtuluş Dinçer). İstanbul 1990.

Gaffar Doğan'ın Sözlü Hatıraları,

Gökdemir, Oktay, “Tarih Yazımında İki Yeni Yaklaşım: Sözlü ve Yerel Tarih” *Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, İstanbul 2011.

Halkin, Leon E., *Tarih Tenkidinin Unsurları*, (Çeviren: Bahattin Yediyıldız), Ankara 1989.

Hanri Charriere, *Kelebek*, (Çeviren: Aydil Balta), İzmir 1972.

Kavaz, İbrahim, “Tarihsellik Anlayışı ve Tarihi Romanlarda Gerçeklik Üzerine Bir Değerlendirme” *Bilgi*, Sayı: 36, s. 93-110., 2012

Kınross, Lord, *Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu*, (Çeviren: Necdet Sander), İstanbul 1984.

Köken Nevzat, *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi, (1923-1960)*, Ankara 2014.

Mustafa, Gaffar, “Gazi Dedem ve Ben Cumhuriyet Bayramı'nda Beraber Yürüdük”, *Atlı Karınca*, Mayıs 2013.

Poyraz, Hakan, “Tarihçinin Amacı ve Tarihçinin Rolü Üzerine Bir Deneme” *Akademik İncelemeler*, Cilt. II, Sayı: 1, s. 27-36, 2007.

Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni, Siyasî Hatıralarım*, Cilt: I-II, İstanbul 1993.

Seçuk, İlhan, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, İstanbul 1988.

Thomsen, David, *Tarihin Amacı*, (Çeviren: Salih Özbaran), İzmir 1983.

Turan, Mustafa, *Yunan Mezalimi, İzmir Aydın, Manisa, Denizli, 1919-1923*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2014.

Turan, Yunus, “Dedemin Canavarı”, *Karaman'da Uyanış Gazetesi*, 22 Kasım 2016.

Türkiye'de Tarih Yazımı, (Editör: Vahdettin Engin-Ahmet Şimşek), İstanbul 2011.

Uçar, Şahin, *Tarih Felsefesi Meseleleri*, İstanbul 1997.